

**ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У СВІТЛІ РЕЗОЛЮЦІЙ, КОНВЕНЦІЙ ТА СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ**

Стаття присвячена порівнянню вітчизняного досвіду регламентації втручання у приватне спілкування з позицією Організації Об'єднаних Націй щодо відповідних питань. Розглядається низка резолюцій, конвенцій, статутів і стандартів Організації Об'єднаних Націй, що стосуються питань закріплення права на приватність комунікацій та можливостей його обмеження. Пропонується розширити заборону на втручання у приватне спілкування підозрюваних, обвинувачених, які є іноземцями, з представниками дипломатичних та консульських представництв.

Ключові слова: втручання у приватне спілкування, негласні слідчі (розшукові) дії, міжнародне право, Організація Об'єднаних Націй.

Єськов С. В. Вмешательство в частное общение: отечественный опыт регламентации в свете резолюций, конвенций и стандартов Организации Объединенных Наций.

Статья посвящена сравнению отечественного опыта регламентации вмешательства в частное общение с позицией Организации Объединенных Наций по соответствующим вопросам. Рассматривается ряд резолюций, конвенций, уставов и стандартов Организации Объединенных Наций, касающихся вопросов закрепления права на приватность коммуникаций и возможностей его ограничения. Предлагается расширить запрет на вмешательство в частное общение подозреваемых, обвиняемых, которые являются иностранцами, с представителями дипломатических и консульских представительств.

Ключевые слова: вмешательство в частное общение, негласные следственные (розыскные) действия, международное право, Организация Объединенных Наций.

Yeskov S. V. Interference in private communication: domestic experience of regulation and the United Nations resolutions, conventions and standards.

The article is devoted to comparison of domestic experience in regulations interference in private communication with the United Nations position on relevant issues. United Nations resolutions, conventions, statutes and standards regarding the issues of the right of privacy of communication and their possible limitations are considered. Propositions to extend the prohibition about interference in private communications of suspects, defendants who are foreigners, with representatives of diplomatic and consular missions are given.

Keywords: interference in private communication, covert investigative (search) actions, international law, the United Nations.

Комплексне й усебічне дослідження будь-якого правового феномену передбачає детальний розгляд його різноманітних граней, форм прояву, аргументів на користь розвитку та контраргументів, зв'язків із суміжними явищами та ступенів їх взаємовпливу тощо. Так, при науковому опрацюванні проблеми втручання у приватне спілкування цілком обґрунтованою та необхідною, на нашу думку, є постановка питань про морально-етичні аспекти негласних слідчих (розшукових) дій цього різновиду, обумовленість їх запровадження з огляду на розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури суспільства й тенденцій злочинності, а також генезу та еволюцію вказаного правового інституту.

Проте чи не найважливішим пізнавальним кроком при розгляді цієї проблематики є порівняння вітчизняного досвіду регламентації втручання у приватне спілкування з міжнародними стандартами у відповідній сфері, які уособлюють найвдаліші приклади нормотворення та законодавчої техніки, є квінтесенцією багаторічної праці юристів, піднесеною в ранг глобальних або регіональних політико-правових еталонів. Якщо ретроспективний аналіз, наприклад, дає матеріал для того, щоб не повторювати помилок, які мали місце в регламентації негласних обмежень прав громадян на таємницю приватних комунікацій та у правозастосуванні в минулі часи, то компаративний аналіз надає можливість уникати помилок у майбутньому, в тому числі в ситуаціях, які поки що в нашому суспільстві не склалися. Річ у тому, що відносно технологічно розвинутих держав, які давно постали перед потребою регулювання суспільних відносин з приводу використання надсучасних засобів телекомунікацій (у тому числі перед необхідністю

протистояти злочинності новітньої формації), наша країна в цьому аспекті є стороною, що доганяє, тож в інтересах керівництва держави, парламенту й уряду враховувати іноземний досвід та міжнародний досвід співпраці, бути готовими до нових викликів і не повторювати прорахунків інших. Недарма давнє прислів'я вчить нас: «Розумні вчаться на чужих помилках, дурні – на своїх».

Актуальність та своєчасність вивчення міжнародно-правових стандартів у будь-якій сфері додатково пояснюється також тією обставиною, що пошук справедливості у міжнародних інституціях і звернення до них по допомогу в тяжкі для української держави часи, відновлення змістовного діалогу з європейським співтовариством, є чіткими ознаками тяжіння до колективних структур безпеки, економічного та правового простору певних політичних союзів. Звичайно, що крім низки нових можливостей процес інтеграції та поглиблення співпраці передбачатиме й зворотній бік – неминучість реформування й гармонізації положень національного законодавства з відповідними загальноприйнятими у певній спільноті нормами та цінностями.

Усе вищезазначене, таким чином, свідчить на користь того, що проблема відповідності вітчизняного досвіду регламентації втручання у приватне спілкування міжнародним стандартам має безпосередній зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями, є своєчасною та злободенною.

Важливість та відповідність потребам сучасності досліджуваної тематики розділяється багатьма вітчизняними науковцями. Її розробці присвятили свої праці В. П. Кононенко [1], Я. Ю. Конюшенко [2], В. Т. Маляренко [3], Ю. Ю. Орлов [4], П. П. Підюков [2], М. А. Погорецький [5], В. О. Серьогін [6], Н. С. Стефанів [7], В. Г. Уваров [8] та інші вчені. У той же час, жодним чином не заперечуючи вагомого внеску до загальної справи вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства, не можна не помітити, що в літературі основна увага, як правило, приділялась втручанням у приватне спілкування у дзеркалі прецедентної практики Європейського суду з прав людини, тоді як позиція інших міжнародних інституцій знаходила відображення лише в поодиноких дослідженнях. Зважаючи на цю обставину, в якості мети презентованої публікації оберемо комплексний аналіз і порівняння вітчизняного досвіду регламентації з рішеннями Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) стосовно питань закріплення права людини на таємницю приватного спілкування та можливостей його обмеження у протидії злочинності.

Здійснюючи безпосередній вплив на важливіші сфери міжнародно-правових відносин, позиція ООН з різноманітних економічних, гуманітарних та правових аспектів так або інакше має знаходити відбиток у внутрішній політиці держав-учасниць. Якщо у заснуванні цієї інституції в 1945 році взяла участь 51 держава, то сьогодні ООН налічує 193 члени, що свідчить про репрезентативність цієї спільноти відносно всіх держав світу та її здатність представляти колективні інтереси людства в цілому.

Символічно, що одним з перших міжнародно-правових актів, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, була Загальна декларація прав людини – документ, що вперше сформулював та проголосив мінімальний перелік та обсяг тих прав і гарантій їх реалізації, якими повинна мати можливість користуватися кожна людина. Поряд з іншими важливими положеннями щодо прав людини, у статті 12 Декларації встановлюється, що «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [9].

Ідея захисту прав особи на приватність спілкування, викладена у Загальній декларації прав людини, згодом були уточнена, деталізована й розвинута низкою міжнародно-правових актів, міжнародними угодами з тих або інших питань відносно певних категорій осіб тощо. Так, Декларація ООН про права людини щодо осіб, які не є громадянами держави, в якій вони проживають, розповсюдила вищевказане правило та закріпила за такими особами право на невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканість житла та листування [10]. Положення, майже ідентичне змісту статті 12 Загальної декларації прав людини щодо заборони безпідставного та незаконного втручання в особисте і сімейне життя, недоторканості житла й таємниці кореспонденції, було закріплене й у статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [11].

Крім закріплення прав на повагу до особистого життя, на недоторканність житла і таємницю кореспонденції, у міжнародно-правових актах містяться вказівки на умови їх обмеження й обґрунтування цієї практики. У статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,

наприклад, йдеться про те, що під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці вказаного пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

У декількох деклараціях та резолюціях зазначається, що не лише в умовах надзвичайного стану, а й в інтересах протидії злочинності допускається можливість обмеження прав людини на таємницю особистого життя і приватного спілкування. Так, у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятій резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [12], та в Конвенції ООН проти корупції, прийнятій резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 року [13], з метою ефективної протидії зазначеним видам злочинів пропонується, наскільки це допустимо національними законами держав-учасниць, застосовувати спеціальні методи розслідування – контрольовану поставку, електронне спостереження, таємні агентурні операції тощо.

У Декларації «Взаємодія й заходи відповіді: стратегічні союзи в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя» (так звана «Бангкокська декларація 2005 року») [14], прийнятій на XI Конгресі ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, стверджується про те, що в нинішній період глобалізації швидкий розвиток інформаційних технологій, нових систем телекомунікацій та комп'ютерних мереж супроводжується зловживанням цими технологіями у злочинних цілях. Через це декларацією рекомендовано здійснювати заходи, спрямовані на активізацію та розширення співпраці в галузі попередження та розслідування злочинності, пов'язаної з використанням високих технологій і комп'ютерів, а також кримінального переслідування за такі злочини, в тому числі на розвиток партнерських зв'язків з приватним сектором.

У Декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя й їх розвиток у світі, що змінюється (так звана «Сальвадорська декларація 2010 року») [15], прийнятій на XII Конгресі ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, також зазначається про появу нових можливостей для криміналітету внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і розширення масштабів використання Інтернету, що вимагає нарощування потенціалу національних правоохоронних органів з метою протидії кіберзлочинності, в тому числі попередження, викриття і розслідування таких злочинів, переслідування за їх вчинення, а також передбачає удосконалення систем безпеки комп'ютерних мереж.

Рішеннями ООН не залишено поза увагою й питання особливого режиму отриманої при розслідуванні злочинів інформації, яка має відношення до особистого життя певних осіб і потенційно здатна, в разі її розголошення, нанести шкоду інтересам і репутації цих осіб. Так, у Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [16] вказується, що відомості конфіденційного характеру, що отримуються посадовими особами у сфері підтримання правопорядку, зберігаються в таємниці, та можуть використовуватися тільки при виконанні їх обов'язків або з метою відправлення правосуддя. При цьому будь-яке розголошення такої інформації в інших цілях є повністю неправомірним.

Певний інтерес становить також позиція, викладена в рішеннях, прийнятих під егідою ООН, щодо специфічного статусу окремих категорій осіб у частині невтручання в їх професійну діяльність, недоторканості листування та інших форм спілкування. Так, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року встановлює:

приміщення дипломатичних представництв недоторканні. Представники влади держави перебування не можуть вступати в ці приміщення інакше, як за згодою глави представництва. Приміщення представництва, предмети їх обстановки та інше майно, яке знаходиться в них, а також засоби пересування представництва користуються імунітетом від обшуку, реквізиції, арешту та виконавчих дій (стаття 22);

архіви і документи дипломатичних представництв недоторканні у будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження (стаття 24);

при зносинах з урядом, іншими представництвами та консульствами акредитованої держави, де б вони не знаходилися, дипломатичне представництво може користуватися будь-якими засобами, включаючи дипломатичних кур'єрів і закодовані або шифровані депеші. За згодою держави перебування представництво може встановлювати і експлуатувати радіопередавачі.

Кореспонденція, що відноситься до дипломатичних представництв та його функцій, недоторканна. Дипломатична пошта не підлягає ні розкриттю, ні затриманню (стаття 27);

приватна резиденція дипломатичного агента користується тією ж недоторканністю і захистом, що і приміщення представництва. Його папери, кореспонденція є недоторканими (стаття 30). Члени сім'ї дипломатичного агента, що живуть разом з ним, якщо вони не є громадянами держави перебування, а також члени адміністративно-технічного персоналу представництва та члени їх сімей, які живуть разом з ними, якщо вони не є громадянами держави перебування або не проживають в ньому постійно, також користуються цим імунітетом (стаття 37) [17].

Крім представників дипломатичного корпусу, вищенаведені імунітети надаються також суддям Міжнародного суду, відповідно до Статуту Міжнародного суду ООН [18], а також суддям, прокурорам, заступникам прокурора, секретарям Міжнародного Кримінального Суду, відповідно до положень Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду [19, с. 226].

Віденська Конвенція про консульські зносини 1963 року також закріплює певні умови та особливості, які стосуються статусу кореспонденції, приміщень, житла та архівів осіб, що виконують консульські функції, зокрема:

консульські приміщення недоторканні. Представники влади держави перебування не можуть вступати в ту частину консульських приміщень, яка використовується виключно для роботи консульської установи, інакше як за згодою консульської установи, призначеної нею особи або глави дипломатичного представництва акредитуючої держави (стаття 31);

консульські архіви (всі папери, документи, кореспонденція, книги, фільми, стрічки звукозапису і реєстри консульської установи, очолюваної штатною консульською посадовою особою, разом з шифрами і кодами, картотеками і будь-якими предметами обстановки, призначеними для забезпечення їх охорони і зберігання) недоторканні у будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження (стаття 33);

офіційна кореспонденція консульської установи, очолюваної штатною консульською посадовою особою, недоторканна. Консульська валіза не підлягає ні розкриттю, ні затриманню. У випадках, коли компетентні представники влади держави перебування мають серйозні підстави вважати, що у валізі міститься щось інше, крім кореспонденції, документів або предметів, призначених виключно для офіційного користування, вони можуть зажадати, щоб валіза була розкрита в їх присутності уповноваженим представником акредитуючої держави. У тому випадку, якщо представник акредитуючої держави відмовляється виконати цю вимогу, валіза повертається до місця відправлення (стаття 35);

консульський архів і документи консульської установи, очолюваної почесною консульською посадовою особою, недоторканні в будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження, за умови, що вони зберігаються окремо від інших паперів і документів, і в тому числі від приватної кореспонденції почесної консульської посадової особи та будь-якої особи, яка з ним працює, а також від матеріалів, книг і документів, що відносяться до їх професії або заняття (стаття 61) [20].

На рівні міжнародно-правових актів певні застереження в частині невтручання у професійні відносини, у тому числі спілкування з клієнтами, сформульовано й відносно представників адвокатської професії. Відповідно до Основних принципів, що стосуються ролі юристів, прийнятих Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990), держави повинні визнавати і забезпечувати конфіденційний характер будь-яких зносин та консультацій між юристами та їх клієнтами в рамках їх професійних відносин. Усім заарештованим, затриманим або ув'язненим особам надаються належні можливості, час і умови для відвідування юристом, зносини і консультації з ним без затримки, втручання або цензури і з дотриманням повної конфіденційності. Такі консультації можуть проводитися в присутності посадових осіб з підтримання правопорядку, але без можливості бути почутими ними [21].

Про особливий статус спілкування клієнтів з адвокатами йдеться і в іншому міжнародному акті – Мінімальних стандартних правилах поведження з в'язнями 1955 року. Відповідно до цього документа з метою свого захисту в'язні, які перебувають під слідством, повинні мати право звертатися там, де це можливо, до безплатної юридичної консультації, приймати в ув'язненні юридичного радника (адвоката), який взяв на себе їх захист, підготовлювати і передавати йому конфіденційні інструкції. З цією метою на їхню вимогу необхідно надавати в розпорядження письмове приладдя. Побачення в'язня з його юридичним радником повинні відбуватися на очах, але за межами слуху представників правоохоронних або пенітенціарних органів [22].

Таким чином, вищенаведене дає можливість стверджувати про те, що позиція ООН щодо досліджуваної проблематики, викладена в офіційних документах і рішеннях цієї міжнародної інституції, характеризується такими ключовими тезами:

нормативно закріплюються права людини на повагу особистого і сімейного життя, на недоторканність житла і таємницю кореспонденції;

вказується на необхідність заборони свавільного втручання у реалізацію зазначених прав людини на рівні закону;

визнається можливість їх обмеження в інтересах протидії злочинності, охорони правопорядку й забезпечення національної безпеки;

зазначається про особливий режим результатів втручання й обмеження вказаних прав як інформації, що має відношення до особистого життя контрольованих у такий спосіб осіб і розголошення якої здатне нанести шкоду їх інтересам і репутації;

встановлюються застереження відносно обмеження прав на повагу особистого і сімейного життя, на недоторканність житла і таємницю кореспонденції певних категорій осіб, зокрема представників адвокатської професії, дипломатичного та консульського корпусу, а також інших прирівняних до них у цьому імунітеті осіб.

Розглядаючи у світлі зазначених положень вітчизняний досвід регламентації втручання у приватне спілкування, слід, на нашу думку, запропонувати певні висновки і зауважити наступне.

З приводу першої тези слід вказати, що Конституція України, у розвиток ідей Загальної декларації прав людини, у статтях 30–32 гарантує кожній особі недоторканність житла, таємницю особистого і сімейного життя, листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Щодо другої тези, то Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а також інші дії, що порушують недоторканність житла громадян (стаття 162), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передається засобами зв'язку або через комп'ютер (стаття 163), незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконну зміну такої інформації (стаття 182), незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації (стаття 359).

Третя з вищенаведених тез знайшла відображення у статтях 30–32 Конституції України, яка передбачає можливість обмеження прав громадян з метою протидії злочинності, а також у Кримінальному процесуальному кодексі України (§ 2 глави XXI), де визначаються умови та порядок прийняття рішень про втручання у приватне спілкування.

Тезу про особливий режим результатів втручання у приватне спілкування та напрямів їх використання також враховано у статтях 254–257, 259, 265, 266 КПК України, в яких регламентовано заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення втручання у приватне спілкування, у тому числі такої, що не використовується у кримінальному провадженні, а також порядок використання результатів втручання у доказуванні, в інших цілях, процедуру передавання такої інформації тощо.

І, нарешті, слід вказати на той факт, що імунітети, передбачені конвенціями, статутами і стандартами ООН, лише частково враховано у національному законодавстві. Так, частина 5 статті 258 КПК України забороняє втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим, проте не розповсюджує такий імунітет на спілкування підозрюваних, обвинувачених, які є іноземцями, з представниками дипломатичних та консульських представництв. У зв'язку з цим, пропонуємо поширити це застереження щодо представників дипломатичного та консульського корпусу, а також інших прирівняних до них у цьому імунітеті осіб відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини, Віденської Конвенції про консульські зносини, Статуту Міжнародного суду ООН, Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Список використаних джерел:

1. Кононенко В. П. Законність оперативно-технічних заходів в розумінні практики Європейського суду з прав людини / В. П. Кононенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 312–314.

2. Підюков П. П. Агентурні операції як різновид негласних слідчих(розшукових) дій та їх нормативно-правова регламентація / П. П. Підюков, Я. Ю. Конюшенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 1. – С. 38–44.
3. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Т. Маляренко; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 35 с.
4. Орлов Ю. Ю. Імплементация міжнародних стандартів дотримання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів у законодавстві України: метод. розр. / Ю. Ю. Орлов, Л. Є. Болясов, Ю. Я. Кондратьєв. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 48 с.
5. Погорецький М. А. Прослуховування телефонних розмов: європейські стандарти / М. А. Погорецький // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9. – С. 45–51.
6. Серьогін В. О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія / В. О. Серьогін. – Харків: Видавництво ФІНН, 2010. – 608 с.
7. Стефанів Н. Дотримання прав особи при наданні дозволу на втручання в приватне спілкування: практика Європейського суду з прав людини / Н. Стефанів // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 32–38.
8. Уваров В. Г. Втручання у приватне життя шляхом зняття інформації з електронних інформаційних систем: новели нового КПК України та євростандарти / В. Г. Уваров // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 439–445.
9. Всеобщая декларация прав человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (24.03.2014). – Назва з екрану.
10. Резолюція 40/144 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1985 року «Декларация про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_227 (24.03.2014). – Назва з екрану.
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (24.03.2014). – Назва з екрану.
12. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (24.03.2014). – Назва з екрану.
13. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (24.03.2014). – Назва з екрану.
14. Бангкокская декларация «Взаимодействие и ответные меры: стратегические союзы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bangkok_declaration.shtml (24.03.2014). – Назва з екрану.
15. Салвадорская декларация о комплексных стратегиях для ответа на глобальные вызовы: системы предупреждения преступности и уголовного правосудия и их развитие в изменяющемся мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/salvador_declaration.shtml (24.03.2014). – Назва з екрану.
16. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (24.03.2014). – Назва з екрану.
17. Віденська конвенція про дипломатичні зносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_048 (24.03.2014). – Назва з екрану.
18. Статут ООН і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (24.03.2014). – Назва з екрану.
19. Schabas, William A. An Introduction to the International Criminal Court: 2nd Edition. – New York: Cambridge University Press, 2004. – 494 p.
20. Віденська Конвенція про консульські зносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_047/ (24.03.2014). – Назва з екрану.
21. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (24.03.2014). – Назва з екрану.

22. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (24.03.2014). – Назва з екрану.

** Єськов Сергій Валентинович – кандидат юридичних наук, доцент, учений секретар секретаріату Вченої ради Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.*